

Jona en het ideologisch tribalisme

Jos Aarnoudse (2018)

Mensen hebben vaak wel een idee van het goede leven, en hoe ze dit voor zichzelf al of niet samen met anderen kunnen bereiken of kunnen borgen. Er blijven altijd onbeheersbare variabelen over, maar – zeker in onze cultuur – heerst de opvatting dat er ook sprake is van maakbaarheid. De beelden die bestaan en de uitwerkingen die daaraan worden gegeven kunnen flink botsen. Dat is van oude tijden. Bijvoorbeeld de vragen met wie en voor wie je het goede leven nastreeft, wat dat dan precies is, en hoe je dat bereikt, en ten koste van wat en wie dat mag gaan, kunnen leiden tot forse tegenstellingen (oorlogen zelfs).

Ook christenen worden gevoed met beelden van het goede leven. De profetische traditie uit het Oude Testament waarin sociale gerechtigheid een grote plaats inneemt staat haaks op de machtsideologieën (vaak religieus en cultisch vertaald) van die tijd. Exemplarisch is de tegenstelling tussen de profeet Elia en het koninklijke duo Achab en Izebel. Maar denk ook maar aan de centrale geschiedenis van de Uittocht uit Egypte. In het Evangelie en de rest van het Nieuwe Testament is het niet veel anders.

Er komt een waardenpatroon boven in het voetspoor van Jezus, dat woorden omvat als naastenliefde, gerechtigheid, integriteit, zorgvuldigheid, vertrouwen, hoop, matigheid etc. Daarvan wordt door de apostolische schrijvers gezien, dat als dat omgezet wordt in een daadwerkelijke praktijk het anders kan zijn dan de levensoriëntatie van anderen. Jezus zegt in de Bergrede: van jullie vraag ik 'meer dan het gewone'. Paulus spreekt over 'niet gelijk zijn aan de schema's van de wereld, maar vernieuwd worden naar het beeld van Jezus Christus'. Denk aan zijn uitspraak: 'jullie geheel anders, want jullie hebben Christus leren kennen'.

Het spanningsveld is zomaar duidelijk: je bent behept met een beeld van het goede leven, mede bepaald doordat je kennis maakte met de waarden van Gods Koninkrijk en met de liefde die van God uit gaat en wel doordat je kennis maakte met het optreden en de betekenis van Jezus, maar dat wil niet zeggen, dat iedereen daarin zomaar mee komt. Niet iedereen volgt zondermeer dezelfde interpretatie van de consequenties voor bijvoorbeeld politiek en persoonlijke levensstijl. Welke 'strijd' levert dat op, en hoe ga je daarmee om?

Er zijn drie dingen die in een christelijke spiritualiteit m.i. dan altijd een rol spelen.

1. Compassie met slachtoffers èn daders
2. Relativering van je eigen rol als mens, zonder te vervallen in resignatie
3. Geweldloze communicatie

1.. Compassie met slachtoffers èn daders

Voor je het weet kom je – als je zelf gedreven bent door een ideaal, of door een beeld van het goede leven, waarvoor het ook nodig is dat anderen 'zich bekeren' – in een vorm van tribalisme terecht: wij weten hoe het zit en hoe het moet, maar de anderen zijn zo dom om het niet te snappen, niet te willen, onverschillig te zijn, verkeerde prio's te stellen, of zijn gewoon weigerachtig om hun geprivilegeerde positie op te geven. En het zou zo maar kunnen, dat dat ook zo is.

Als jong domineetje werd ik getroffen door een boekje van de Amerikaanse progressieve voorganger (*left wing*) Jim Wallis. Hij wist van wanten in zijn profetische preken tegen

zijn rijke rechtse Amerikaanse kerkgangers (hij was een veel gevraagde charismatische spreker), zeker als hij een preek afleverde over de 'rijke jongeling'. Meestal las hij dan dat gedeelte voor uit Lucas 18. Tot een keer hij dacht: laat ik het eens uit Marcus 10 lezen, dat deed hij nooit. Toen werd hij getroffen door een zinnetje dat in hetzelfde verhaal bij Lucas niet voorkwam, en dat hem in een persoonlijke

'crisis' bracht, namelijk dit zinnetje: 'en Jezus hem aanziende (die rijke jongeling, de Victor uit *Hochdeutschland*) kreeg hem lief'. Wij weten wel wat de 'vijanden' zijn. Maar kunnen we de 'vijanden' ook lief hebben? Jim Wallis kwam tot de ontdekking dat hij er geen moeite mee had om striemende preken te lanceren over de hebzucht en de onverschilligheid van de mensen ten aanzien van armoede en milieudegradatie, maar had hij zijn gehoor lief? Voor mij was het als jonge ('linkse') dominee ook een *eye-opener*. Je bent zo gauw zelf een 'farizeeër' als het gaat om oordelen over alles wat (in kerk en samenleving) rechts is. Als we iets leren van Jezus is het compassie met slachtoffers, zeker, maar ook compassie met daders. Jezus zegt in de Bergrede: je (ideologische) vriendjes liefhebben, wat is daar bijzonder aan? Heb ook je vijanden lief! Tegen de criminele uitperser Zachheus zei Jezus: vandaag wil ik bij jou komen eten. En de serieuze 'gelovigen' zeiden: hoe kan hij zich met zo iemand verhouden?

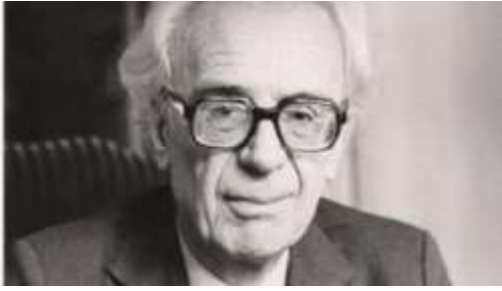
Het gaat in het Nieuwe testament nog iets verder. Er is altijd ook sprake van een zekere solidariteit met daders. Immers 'wie zonder zonde is gooi de eerste steen'. De strijd is er altijd ook één in mij zelf: 'want het goede dat ik wil, en waarvan ik weet dat ik het zou moeten doen, doe ik (ook ik!) lang niet altijd'. Dat vraagt ook zelf-compassie. Compassie is echter wat anders dan het er bij laten zitten. Het gaat om een 'dagelijkse' bekering en bezinning. En wel degelijk om een voortgaand leven in geloof, hoop en liefde. 'Jullie zijn het zout der aarde, jullie zijn het licht der wereld, een stad op een berg kan niet verborgen blijven, je zet een kandelaar niet onder een emmer, maar laat het licht schijnen in heel het huis' (aldus Jezus in de Bergrede). Door wel degelijk de noodzakelijke zaken te blijven aansnijden en door een voorbeeld in levenswandel te zijn.

Kun je dan geheel compromisloos leven in deze wereld? Nee, zegt diezelfde Paulus, die het ook had over het 'niet wereldgelijkvormig' zijn en het 'gij geheel anders'. Als je dat zou willen, zou je uit deze wereld moeten emigreren schrijft hij in één van zijn brieven. Je blijft op de plek waar je leeft, in de verhoudingen waar je deel van uitmaakt, bent solidair met het land en de cultuur waar je woont, maar injecteert daar de verhoudingen met 'liefde'. En dan zijn er verschillende mogelijkheden en posities voor een christen. Een *eye-opener* was voor mij ook de minister Obadja die in de tijd van Elia (de activist) als een burgemeester in oorlogstijd toch op zijn post bleef (zolang het ging) in de regering Achab-Izebel, terwijl hij wel een 'rechtvaardige' was. Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld worde, maar ga altijd in gesprek. Hoe probeer jij een bijdrage te leveren aan een betere wereld, hoe probeer ik het.

Compassie is een medicijn tegen al die passieve agressiviteit die vaak in ons activisme schuil gaat, zonder het activisme zelf te verlammen.

2.. He's got the whole world in His hand

Je kunt zeggen dat het een doodoener is, maar eens vroegen ze aan de in mijn jonge jaren zeer bekende en populaire Amsterdamse ('rooie') dominee Buskes of hij het nooit zat werd, of hij nooit moe werd, of hij nooit de handdoek in de ring wilde gooien met zoveel onbekeerlijkheid in de kerk en met zo'n hardnekkige ego-gedreven samenleving? Zijn antwoord was: nee, eigenlijk niet, want ik doe elke dag wat mijn hand vindt om te

doen, en ga dan elke avond slapen met het gebed: Heer, ik ga slapen, het is uw kerk en het is uw wereld. Het is een geloof, dat uiteindelijk God de wereld in zijn hand houdt. Dat komt op geen enkele manier in mindering op de verantwoordelijkheid die wij hebben om ons huis (het wereldhuis, de *oikumene*) zo goed mogelijk te beheren, en ook ons eigen huis, maar het relatieveert wel onze inspanning. Wij zijn maar

mensen.

Utopisch georiënteerde mensen kunnen zomaar heel fanatiek worden, alsof het resultaat afhangt van hun inspanning. We zitten hier in de sfeer van het appelboompje van Luther en het ene lichtje in de donkere kamer. Je kunt zeggen: druppel op de gloeiende plaat, je kunt ook zeggen: wij doen met al onze talenten wat wij kunnen, maar (heel vroom): 'het is aan 's Heren zegen gelegen'.

Dit geloofspunt is wel een verschilletje met totaal niet gelovige mensen: het idee, dat er toch een soort Macht en Wil is die boven ons uit gaat, en die onze hoop levend houdt. Hoe het ook tegen zit: Christus is opgestaan uit de doden (God-aan-het-werk): en daarom – zo schrijft de apostel Paulus – 'zijn al uw inspanningen in de Heer nimmer tevergeefs'. Een bekend Johan de Heer liedje zegt: zeker alles zal eenmaal vergaan, in de zin van: hoe tijdelijk zijn wij nu eigenlijk, maar wat uit liefde (!) voor Jezus gedaan werd, zal blijven bestaan. Vat dat 'uit liefde voor Jezus' dan op als een geheel leven in het teken van 'het ware, waardige en rechtvaardige' (citaat uit een apostolische brief).

Deze relativering is totaal niet gericht op resignatie (terugtrekken in je eigen *bubble*, of in cynisme), maar juist een manier om ontspannen te blijven ook als je even niet zoveel resultaat ziet (denk aan het ongeduld in de parabel die Jezus vertelt: de zaadjes komen maar niet op, moeten we niet eens in de grond gaan kijken). Tegelijk zijn er ook veranderingen die in andere tijden ondenkbaar waren, zeker mede op gang gebracht door mensen die trouw bleven aan het hameren op het aanbeeld van gerechtigheid en waardigheid voor alle mensen (geloof dat bergen kan verzetten, mosterdzaadjes die uit kunnen groeien tot grote 'bomen').

Het is de spiritualiteit van de negro-spirituals: *'He's got the whole world in His hand'. Yes, brother, yes sister, that's what we believe!*

3. Geweldloze communicatie

Tenslotte: in de Bijbel kom je een God tegen die – geheel anders dan het indifferente godsbeeld van de antieke filosofen – zich behoorlijk druk kan maken over wat er in en met zijn schepping gebeurt (de 'toorn Gods', de verontwaardiging). Tegelijk is het een God uit één stuk, met een duidelijk profiel (anders dan het religieuze polytheïsme, waarin de godenwereld feitelijk een weerspiegeling is van de stamtwisten op aarde). Dat profiel is gericht op '*justice, peace en integrity of creation*' (de termen van het Conciliair Proces van de Wereldraad van Kerken indertijd). God is zeker een partijdige God. Het is de God van een onderdrukt zootje slaven in Egypte. Tegelijk is het verwarrend, want die God lijkt daarmee ook slachting van een Egyptisch leger en de genocide van Kanaänitische volken te rechtvaardigen. Er staan verhalen in de Bijbel, die we naar de mensenrechtenmaatstaven van vandaag verwerpelijk vinden. Terecht, denk ik. Volgens mij is er wel degelijk sprake van een leerproces. Daarvan is het bijbelboekje Jona een duidelijk voorbeeld. Ik kom daar zo nog op in de slotbeschouwing.

De lijn die ik volg is die van het leerproces dat uitmondt in de benadering van Jezus en de apostelen: er wordt niks afgedaan aan een profetisch optreden ('deze tempel is een

rovershol geworden, een marktplaats, in plaats van een plaats van toewijding, verstillig, verwondering en aanbidding'), maar het is vanuit mededogen en het is principieel geweldloos ('doe uw zwaard in de schede' zegt hij tegen Petrus in Getsemané). Geweldloze communicatie impliceert de bereidheid mee te lijden aan de onrechtvaardigheden van de tijd en niet het heft in eigen hand te nemen. Geen berusting, maar die wegen bewandelen die van een injectie der verhoudingen met liefde kan leiden tot verandering van die verhoudingen zelf.

Daarnaast is er een instantie die 'het zwaard niet tevergeefs draagt', want we zijn ook niet naïef: een overheid die tot taak heeft boosdoeners tegen te staan, en gewone burgers te vrijwaren van ongewenste inbreuken op hun dagelijks leven.

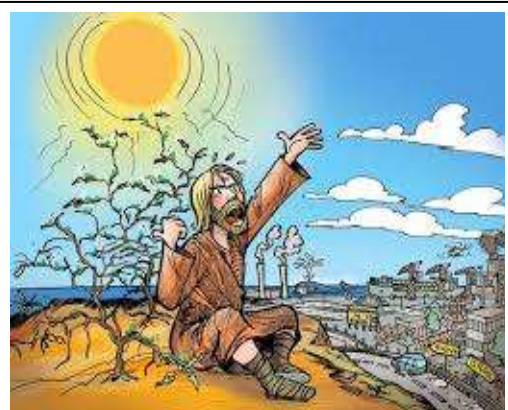
Wij zullen al onze invloed aanwenden om ook die overheid (politiek) zich gebonden te laten weten aan de waarden van Gods Koninkrijk, zoals daar zijn: *'justice, peace & integrity of creation'*

Tenslotte Jona

Jona is gevangen in ideologisch tribalisme. Voor hem is het duidelijk wie de daders zijn en wie de slachtoffers. Het rijk van de Assyriërs (Ninevé) staat in de oude tijden gelijk aan een hardvochtige militaristische en meedogenloze macht, in de beleving te vergelijken met een Nazi-duitsland uit de 20e eeuw. En het volk van de Israëlieten - wat er van over is - zucht onder de knoet van de onderdrukking met een uitgemergeld land en een hongerende bevolking.

Het moet hem als muziek in de oren geklonken hebben (het staat er in het Hebreeuws heel nadrukkelijk): ga en predik tégen Ninevé. (niet 'tot' maar 'tegen': wij zijn anti-Ninevé, wij zijn van de tegenpartij, wij zitten in het schema 'zij' en 'wij', een wereldgelijkvormig, tribalistisch schema). Maar tegelijk beseft Jona dat de God die hij heeft leren kennen, anders en groter is dan een wraakzuchtig stamgodje. Hij deserteert als profeet. Los even van de mythische kanten aan het verhaal (de vis etc), Jona komt door zijn vlucht in een existentiële crisis. Hij loopt weg voor het gesprek met 'de mensen van Ninevé'. Hij zit liever in zijn (sociale media) schuttersputje 'de mensen van Ninevé' zwart te maken en te bedreigen, legt uiteindelijk liever bommen, heeft het liefst dat God of wie of wat dan ook 'de mensen van Ninevé' op blaast, dan met ze in gesprek te gaan en zelfs het risico te lopen dat ze veranderen of dat hij verandert. Hij heeft het helemaal gehad met Ninevé. Tegelijk weglopen van waar zijn hele leven om gedraaid heeft: spreker en denker te zijn vanuit waar God voor staat, het brengt hem in een diepe crisis (gebed uit het binnenste van de vis). Dan gaat alles dood waarvoor hij ooit stond, zoveel begrijpt hij ook wel weer.

Jona krijgt een nieuwe kans (!). Maar ook dan nog is het hem maar moeilijk zichzelf te overwinnen. Hij kwijt zich vervolgens goed van de dialoog, praat met de mensen in alle kroegen, kerken en moskeeën. Hij is een charismatische prediker. Hij zoekt 'de mensen van Ninevé' op. Of hij al zover is als dominee Jim Wallis ('hen aanzien lief gekregen'), het is zeer de vraag. Want Jona wordt boos op God, als de ondergang van Ninevé niet door gaat. Ik wist wel dat Gij een God was van goedertierenheid, zegt hij, en wel zonder aanzien des persoons. En God zegt: hoe kan ik nou zo'n grote stad, plus alle

Jona en het milieu 😊

dieren (opmerkelijk zinnetje daar, even in het licht van zorg voor alle leven) naar de verdoemenis helpen, als ze onder de indruk zijn van jouw prediking en hun leven gaan veranderen? De wonderen zijn de wereld nog niet uit.

Welnu: zo mogen we geloven dat ook in onze tijd de wonderen niet de wereld uit zijn. Het zijn precies de instrumenten waarmee inspirerende mensen vasthoudendheid betoonden: compassie, vertrouwen in het grotere plaatje, geweldloze communicatie, overwinnen van het ideologisch tribalisme. Ik denk aan mensen als Ghandi, dominee King en Nelson Mandela (hoewel de laatste ook zeker aan de gewapende strijd deelnam, daar waar een overheid zelf geheel instrument van het kwade was geworden, dat blijft een moeilijke afweging).

Bezinning, gespreksvragen

1) De laatste jaren is wereldwijd de urgentie om uitstoot en vervuiling drastisch in te perken bij veel mensen duidelijk geworden. Toch zie je dat -zeker wanneer het aankomt op politieke besluiten en veranderingen in *lifestyle* - er forse verschillen zijn hoe mensen er mee om gaan, ook onder christenen. Wat is jouw houding daarin? Ben je een 'evangelist' en 'profeet' (activistisch, anderen proberen te overtuigen), of ben je 'een stille in de lande' (je invloed proberen aan te wenden, gepaard met het voorbeeld van je eigen levenswandel, maar terughoudend in 'prekerigheid')? Wat is er voor het één te zeggen en wat voor het ander? (Vergelijk de verschillende posities van Elia en Obadja in de Bijbel tijdens de 'urgente' regeerperiode van Achab en Izebel)

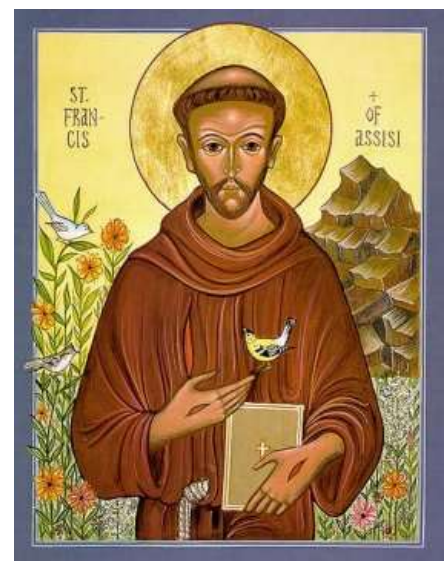
2) Hoe bescherm je je zelf tegen contra-productieve radicalisering, verbittering en cynisme als je merkt dat noodzakelijke veranderingen in kerk en maatschappij zo langzaam of halfhartig op gang komen?

3) Hoe bescherm je je zelf tegen resignatie, berusting, inkapseling en verburgerlijking, of isolering onder gelijkgestemden?

4) Blijmoedig progressief, leuk groen en links, relaxt serieus, ontspannen gedreven, tolerant principieel, hoe kan dat volgens jou samengaan? Het is wel precies de paradox van de christelijke existentie. Volop in de verantwoordelijkheid gaan staan (antwoord geven op de roep van het leven) en tegelijk kunnen loslaten en kunnen relativeren (het leven is groter dan wij).

5) In de christelijke traditie is Franciscus van Assisi een inspirerend voorbeeld in aandacht voor armoede (*justice*) en omgang met de natuur (*integrity of creation*). Zijn 'heilige-dag' is 4 oktober, waarvan is afgeleid deierendag. Op zijn naam is dit gebed overgeleverd (het bekendst in het Engels):

Lord, make me an instrument of Thy peace;
 where there is hatred, let me show love;
 where there is injury, pardon;
 where there is doubt, faith;
 where there is despair, hope;
 where there is darkness, light;
 and where there is sadness, joy.
 O Divine Master, grant that I may not so much
 seek to be consoled as to console;
 to be understood, as to understand;
 to be loved, as to love;
 for it is in giving that we receive,
 it is in pardoning that we are pardoned,
 and it is in dying that we are born to Eternal Life

Wat vind je van die expressie? Welke kanten zitten er aan?